Anotace doktorských prací

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2001, vol. 50, iss. M6, pp. [202]-210

ISBN 80-210-2745-2
ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/113689
Access Date: 13. 12. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

ANOTACE DOKTORSKÝCH PRACÍ

PhDr. Martin Oliva, Gravettien na Moravě (Brno 1999), svazek 1 – text, 418 str., svazek 2 – 159 obr., 52 foto, 95 statist. tab., 5 statistických příloh, 132 grafů, 22 plánků.

Obsah disertace:
Úvod
I. CHARAKTERISTIKA STANOVIŠŤ
II. SYNTÉZY
Přírodní podmínky a společenské předpoklady
Geografie gravettienského osídlení Moravy
Hospodaření s kamennými surovinami
Kostěná industrie
Ozdoby a výtvarné projevy
K možnostem periodizace
Otázka lovu mamutů
Hroby a funerální zvyklosti
Krátce na závěr
Použitá literatura

Záměr zpracovat všechny dostupné celky moravského gravettienu v jejich vzájemných souvislostech vznikl během přípravy publikace rozsáhlého výzkumu stanice lovců mamutů u Milovic. V AÚ AV ČR v Brně souběžně probíhal tzv.gravettský projekt, který se týkal vyhodocení poválečných, případně zcela nedávných výzkumů lokalit Pavlov I, Dolní Věstonice II, III a Petřkovice I. Jeho výsledky jsou již ze značné části publikovány a mohl jsem z nich tedy čerpat, i když systém klasifikace byl v obou případech poněkud odlišný. Za hlavní účel práce jsem považoval objasnění vzájemných vztahů použitých surovin, technologie, typologie, metriky artefaktů a dynamiky výrobního procesu štípané industrie. Poprvé byl každý artefakt klasifikován z hlediska všech uvedených parametrů a všechny potom konfrontovány v různých tabulkách a grafech. Při determinaci kamenných surovin mně byl účinně nápomocen A. Přichystal jemuž děkuji za konzultace o všech vzorcích, nápadných svým vzhledem nebo zvláštním postavením v operačním řetězci (např. kortikální úštěpy nebo nevytěžená jádra ze surovin dalekého původu), takže všechny kritické poznatky z této oblasti jsou podloženy odbornou expertízou. Valnou většinu materiálů jsem ovšem určoval sám, mikro- i makroskopicky. V případě inventáře z Pavlova II, kde nelze patinované pazourky vždy spolehlivě odlišit od silicitů krakovské jury, tak mohla vzniknout chyba do výše několika málo procent.

Dalším důležitým záměrem bylo vytvoření geografického modelu gravettienského osídlení na Moravě, vycházejícího z nové terénní prospekce, zejména na východní Moravě, a z literárních a muzejních rešerší. Mezi hlavní záměry nepatřilo sledování detailních otázek geologické stratigrafie, antropologie a kostěné industrie.

Ve snaze o co nejdůkladnější dokumentaci jsem přirozeně musel pracovat s celky různé kvality. Ze stratifikovaných a moderně dokumentovaných souborů byla zpracována štípaná industrie z Milovic (výzkum autora), Dolních Věstonic I – skládky a Pavlova II (výzkumy B. Klímy). Z ostatních stratifikovaných kolekcí to byla Wanklova sbírka z Předmostí (tvořící dnes jedinou

relativně homogenní část inventáře ze samého centra klasické lokality), Folprechtova z Petřkovic a Absolonova kolekce z Dolních Věstonic I, z níž se po mikulovském požáru r. 1945 dochovalo jen torzo a nelze ji tudíž vyhodnotit kvantitativně. Menší část materiálu představují nestratifikované sběry, zvláště z Napajedel, Boršic, Mladče – Plavatiska a řady drobnějších lokalit.

Mimořádné množství a kvalita pozůstatků mladopaleolitického osídlení Moravy souvisí bezpochyby s její příhodnou zeměpisnou pozicí. Moravská brána a široké říční úvaly přibližně S-J směru tvořily významnou komunikační tepnu mezi Severoevropskou rovinou a Podunajím. To umožňovalo napojení jak na sídelní areály v jižním Polsku, s bohatými zdroji kvalitního pazourku a jiných silicitů, tak na osídlení v Dolním Rakousku, situované na jiné důležité komunikační tepně V-Z směru podél toku Dunaje.

Pavlovienské lokality se vzájemně liší svým rozsahem i množstvím a kvalitou nálezů. Od ústředních sídlišť jako Předmostí, Dolní Věstonice I a Pavlov s rozmanitými projevy hmotného a duchovního života, přes stanice menšího rozsahu až po ojedinělé nálezy několika artefaktů. Uvedené dělení ovšem vychází z archeologické perspektivy a nemusí přesně odpovídat tehdejší sídlištní hierarchii.

Významnou skutečností je takřka výlučné soustředění všech zmíněných typů lokalit do širokých údolí větších řek jako Dyje, Morava, Bečva a Odra. Tato situace se ostře odlišuje od sídelních zvyklostí starší fáze mladého paleolitu, kdy blízkost vydatnějšího vodního toku nehrála žádnou roli.

Nepochybné gravettské stanice vesměs leží v místech, kde se svah nad nivou přechodně lomí do méně skloněné polohy, případně na nevýrazném temeni s dobrým rozhledem na říční údolí. Největší sídelní aglomerace byly zjištěny v místech, kde se říční niva zužuje a svahy blíží k řece. V Předmostí mohl pravěké lovce, usazené pod výraznou a v kraji zcela osamocenou skálou, přitahovat i nezamrzající termální pramen. Žádné stopy gravettského osídlení se dosud nenašly ve známých sídelních oblastech starší fáze mladého paleolitu na svazích Krumlovského lesa a Drahanské vrchoviny, a z celé Brněnské kotliny pochází jen ojedinělý hrob z Brna – Francouzské ulice.

S výjimkou několika gravettoidních artefaktů z jeskyně Kůlny, datovaného ohniště v jeskyni Pod hradem a snad dvou artefaktů z mamutoviny z Křížovy jeskyně chybí jakékoliv stopy gravettienu i v Moravském krasu.

Charakteristická poloha sídlišť napovídá, že jejich obyvatelé byli svým způsobem života celoročně vázáni na nivní biotop. Ten poskytoval široký výběr lovné zvěře, která však žila i v odlehlejších končinách, úspěšně využívaných ve starší fázi mladého paleolitu. Z tohoto hlediska překvapuje nízká frekvence pozůstatků koně, který v předchozích obdobích převládal. Kromě kožešinové zvěř představovali nejčastější úlovek zajíci a sobi, kteří pravděpodobně nebyli tak úzce vázáni na říční údolí jako stáda mamutů. Pro tento jediný hojně lovený druh makrofauny představovaly moravské nížiny zdaleka nejpříhodnější a takřka výlučné životní prostředí. Z toho je možno usuzovat, že soustředění pavlovienských stanic na okraje úvalů souviselo se zájmem o lov tohoto chobotnatce. V jiných oblastech rozšíření gravettienu není posun osídlení do okolí nivního biotopu zdaleka tak markantní a rovněž pozůstatky mamutů tam nepatří k nejhojnějším.

Výpočtem vycházejícím z možného stavu lidské a mamutí populace v poměru k úživnosti periglaciální stepi však bylo zjištěno, že s ohledem k trvale udržitelnému rozvoji mamutů bylo každoročně možno ulovit nanejvýš 1 exemplář na osobu. Mamutí maso tedy asi nepředstavovalo hlavní součást výživy, jak by se dalo usuzovat z výpočtu biomasy dle dochovaných kostí. Využívání jiné zvěře bylo bezpochyby daleko snadnější a jistější, takže potravní důvody nemusely při lovu mamutů hrát hlavní úlohu. Oč byl lov mamutů příležitostnější a náročnější, tím výraznější ovšem byly jeho psychické a společenské aspekty. Nebezpečí spojené s útokem na obřího tlustokožce jistě vedlo k prestižnímu předvádění lovecké bravury a takto nastalá řevnivost se mohla uvolnit až společnou konzumací úlovku. Úspěšný lov vyžadoval sezónní soustředění několika skupin lovců, při nichž nepochybně docházelo k přenosu informací a k vytváření dostatečně rozsáhlé záchranné sítě pro případ lokální nouze. To vše mělo za následek značnou integraci a strukturaci gravettské

populace na širokém území a do značné míry vysvětluje jevy, kterými se pavlovien liší od gravettských adaptací v jiných částech Evropy. S výjimkou Východoevropské roviny tam pozůstatky mamutů patří k vzácnostem.

Nesporným a nejlépe dochovaným dokladem interregionálních styků je výskyt cizích kamenných surovin, používaných k výrobě nástrojů. Bez ohledu na vzdálenost od zdroje převládají ve všech souborech pazourky ze slezských a severomoravských uloženin ledovcového původu. Jedinou výjimku představuje stanice u Milovic, kde dominuje radiolarit. Pazourek a radiolarit se nesporně vyznačují lepší štípatelností než silicity z bližších zdrojů, dotud na sídlištích převládající, a jejich importy tedy mají i praktický význam. Pro většinu úkonů prováděných s kamenným ostřím však nebyla nejvyšší kvalita natolik nezbytnou, aby zdůvodnila námahu spojenou se získáváním těchto vzdálených surovin. Ve srovnání s poznatky o soudobé ekonomii kamenných surovin v Porýní a v jižním Německu bylo zacházení se surovinou v pavlovienu zcela neekonomické. Nejen že blízké zdroje byly využívány jen zcela mizivě, ale s narůstající vzdáleností se zpracování surovin nestává úspornějším, ba ani neklesá jejich celkové množství. Stanice pod Pavlovskými vrchy patří k nejbohatším a masový příliv severského pazourku pokračuje až do Dolního Rakouska. Velmi svéráznou distribuci vykazuje silicit z Krakovsko – čenstochovské jury, pravidelně využívaný pouze na stanicích pod Pálavou, tj. v nejvzdálenější sídelní oblasti 250 km od zdrojů. Navíc sem byl přinášen i v podobě neupravených (a tudíž těžších) kusů. Importy suroviny se tedy staly zcela běžnou záležitostí, o jiných cestách zásobování nebylo třeba uvažovat. Zřejmě to souvisí s vzájemnými návštěvami loveckých skupin při sezónních lovech mamutů. Průnik do cizích revírů se asi neobešel bez přátelských gest, projevovaných mj. předáváním, resp. symbolickou výměnou kamenných surovin. V zavedených termínech jde v tomto případě o zásobování nepřímé, ovšem s výraznou aktivní rolí obyvatel oblastí zdrojů atraktivních surovin. Díky sociopolitickým důvodům se v tomto případě množství přinášených darů s narůstající vzdáleností nezmenšuje. Nastíněný systém ovšem předpokládal dosti přesnou představu o průběhu říční sítě a o poloze sídelních oikumen, kde ústřední tábořiště mohla plnit funkci shromažďovacích center. Za takové lze považovat zejména Předmostí, Dolní Věstonice, Pavlov a Petřkovice.

Z těchto centrálních sídlišť pocházejí i artefakty, které při jakémkoli původním významu prozrazují i dnešnímu člověku umělecký cit svého tvůrce. Pavlovienské umění se v základních rysech shoduje s výtvarnými projevy tzv. „východního gravettienu", avšak jednotlivá sídliště mají svá specifika. V Pavlově to jsou ploché figurální siluety ze šupin mamutích klů, v Dolních Věstonicích stylizované plastiky částí ženského těla, vyřezané ze slonoviny, v Předmostí sošky těhotných žen z mamutích metapodií. Početné figurky z pálené hlíny se vyskytují pouze v Dolních Věstonicích I a v Pavlově I. Všem zmíněným lokalitám společné jsou pouze abstraktní geometrické motivy. Z celého repertoáru gravettského umění byl tedy vždy využit jen určitý výsek. Nejbližší analogie hrubých ženských sošek a řezby mamuta z Předmostí lze najít až v Avdějevu na Ruské rovině.

V celém našem gravettienském umění chybí mnohé z toho, co tehdejší surovinové a technické podmínky dovolovaly vytvořit: zřetelné rytiny zvířat, řezby v parohu, a aplikace rytých motivů na nekeramické zoomorfní plastiky.

Přísná kanonizace gravettienského umění vyniká zejména ve srovnání s výtvarnými projevy pozdější magdalénské civilizace lovců sobů a koní, kde docházelo k podstatně volnější kombinaci žánrů, motivů a technik a jejich aplikaci na předměty rituálního i profánního účelu.

Neobvykle četné nálezy hrobů zřejmě souvisí se symbolickým zdůrazněním vztahu k osídlenému místu. Z Moravy je z 5 nalezišť známo 8 samostatných pohřbů s přibližně třiceti deponovanými jedinci. Pouze na lokalitě Dolní Věstonice – nad cihelnou však jde o primární pohřby celých těl do země. Rozptýlené lidské kosti v kulturních vrstvách dávají tušit, že zesnulí byli deponováni nad zemí a jen výjimečně pak jejich zbytky (třeba jen části lebek, jež mezi nálezy převládají) uloženy do země. Podobně je tomu např. u subrecentních sibiřských a severoamerických populací.

Zvířecí kosti v paleolitických hrobech (např. Brno II, Pavlov I, DV III a IV) nelze interpretovat jako potravní milodary, jak tomu snad mohlo být později. Zvláštní pozornost jsem věnoval problematice původu mamutích kostí v tzv. skládkách. Ty se objevují ve vlhkých depresích poblíž

všech důležitých gravettienských stanic na Moravě. Většina pozůstatků (zvláště žebra a dlouhé kosti) bezpochyby představuje kuchyňské odpadky, což nevylučuje, že část kostí mohla být přinesena z přirozených nahromaděnin. Hojný výskyt neužitečných a přitom těžkých kostí jako lopatky, pánve a lebky se z hlediska konzumace vskutku nezdá dost racionální, avšak jejich přítomnost ve skládkách dosud nikdo uspokojivě nevysvětlil. Z etnografických pramenů však víme, že důvodem uchovávání kostí je animistická představa o znovuzrození zvířete z jeho shromážděných a případně i nějak uctěných pozůstatků. Deponování zvířecích kostí je u subrecentních lovců ve všech koutech světa tak rozšířené, že mu nelze upřít dávný původ.

U největší a nejnebezpečnější lovné zvěře nelze vyloučit ani spolupůsobení prestižních aspektů, kdy kvantita nahromaděných pozůstatků mohla reprezentovat loveckou zdatnost komunity.

Je třeba zdůraznit, že technologie, kamenné nástroje a kostěné zbraně byly v celém gravettienském prostoru v zásadě shodné, bez ohledu na to, zda sloužily k lovu mamutů, jako v pavlovienu a na Ruské rovině, nebo menší zvěře, jako jinde v Evropě. Ostatní jevy, považované někdy za typické pro celý technokomplex, ve skutečnosti charakterizují jen společnosti lovců mamutů: koncentrace sídlišť v říčních údolích, značná hierarchizace stanovišť, stabilní převaha importovaných kamenných surovin spojená s nezájmem o místní zdroje, solidně konstruovaná obydlí, diferencované pohřby, bohaté umělecké projevy a podle posledních studií i velmi jemný textil. To vše tedy nelze vysvětlit jako adaptaci na klimatické podmínky. I když se v úvalech moravských řek mohlo pohybovat větší množství mamutů, adaptace celého kulturního systému na využívání této velmi náročné kořisti nebyla nezbytností, ale věcí kulturního výběru.

Ondrej Šedo: Krátkodobé tábory římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje. Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU, Brno 2000. 119 str., 66 tab., 1 mapa.

Obsah disertace:

1. Úvod
2. Římské vojenské tábory, jejich význam ve válečnictví Impéria
3. Proces poznávání polních táborů v prostoru barbarika na sever od středního Dunaje
   3. 1. Terminologie užívaná pro označování táborů v barbariku
   3. 2. Dějiny bádání v naddunajském prostředí
   3. 3. Úloha letecké prospekce, snímky z VÚTOP Dobruška
   3. 4. Verifikace, hodnověrnost a možnosti využití parciálních poznatků, zkušenosti z terénních výzkumů
   3. 5. Meze poznání táborů a metodické problémy
   3. 6. Poznatky dosažené při studiu táborů jednotlivými badateli
4. Přehled základních informací o známých táborech
   4. 1. Jižní Morava
   4. 1. 1. Území podél řeky Dyje a jejích přítoků
   4. 1. 2. Prostor mušovského Burgstallu
   4. 1. 3. Plocha výzkumu v trati Neurissen, severní předpolí Burgstallu, navazující prostor v katastru Pasohlávek
   4. 2. Dolní Rakousko
   4. 3. Slovensko
   4. 3. 1. Slovenské Záhoří
   4. 3. 2. Jižní Slovensko
   4. 4. Komentář k blíže neidentifikovatelným objektům s projevy odpovídajícími některými znaky římským táborům
5. Prvky opevnění
   5. 1. Příkopy
   5. 2. Valy
   5. 3. Věže
   5. 4. Brány a vjezdy
   5. 5. Prvky vnitřní zástavby
   5. 6. Oblouky na nárožích táborů
6. Charakteristika táborů
   6. 1. Rozměry a půdorysné dispozice
   6. 2. Umístění v terénu
   6. 3. Situování v krajině
   6. 4. Přístup k vodě
   6. 5. Vztahy k dálkovým komunikacím
   6. 6. Vztahy k barbarskému osídlení
7. Poznámky k ikonografii táborů ve scénách sloupu Marka Aurelia
   7. 1. Stavby na (římském) břehu Dunaje
   7. 2. Stavby s povrchem upraveným v podobě kvadratických obrazců („pevnosti", „kamenné tábory")
   7. 2. 1. Objekty s obvodovou hradbou s kvadratickou úpravou povrchu
   7. 2. 2. Stavba s kvadratickou úpravou povrchu
   7. 2. 3. Diskuse k 7. 2. 1. a 7. 2. 2.
   7. 3. Tábory („polní tábory") vyznačené obvodovým opevněním
   7. 4. Tábory vyznačené pouze stanem
   7. 5. Další prvky dokládající existenci táborů

7. 6. Závěry
8. Nejdůležitější nálezové situace v trati Neurissen a jejich interpretace
   8. 1. Zvláštní postavení prostoru v okolí mušovského Burgstallu
   8. 2. Stopy římské přítomnosti před fází MN I (MN III, VIII a MB III)
   8. 3. Problémy spojené s výkladem stavby s apsidou v táboře MN I; Exkurs: Možnosti výkladu zpráv Velleia Patercula k výpravě r. 6
   8. 4. Prvky vnitřní zástavby na ploše táborů v trati Neurissen
   8. 5. Systém kůlových jam
   8. 6. Potravinářské pece
   8. 7. Mělké jámy
   8. 8. Příkop Mušov-Neurissen IV s lidskými a zvířecími kostrami; Exkurs: Stopy vojenských výprav za Dunaj po roce 180 (?)
   8. 9. Extrémně dlouhý příkop Pasohlávky I, možnosti jeho interpretace
   8. 10. Existence 3. stavební fáze zděných budov a barbarské osídlení; Exkurs: Diskuse k problému římských aktivit v Mušově
9. Závěr
10. Literatura, použité prameny, edice a překlady

Termínem krátkodobé (polní) tábory jsou označovány archeologické objekty, které jejich někdejší stavitelé, římští vojáci, vybudovali v průběhu válečných tažení v nepřátelském území. Měly převážně kvadratický půdorys vymezený příkopem a valem, uvnitř areálu byly rozmístěny stany. Krátkodobé tábory byly zřizovány při každém přerušení pochodu, dokonce i tehdy, když se vojsko zastavilo na jedinou noc, po naplnění záměrů dané akce byly strženy a opuštěny. Poněkud lépe byly vybaveny tábory na zimní období, v nichž byly stany překryty přístřešky s lehkou dřevěnou konstrukcí. Na obsazených územích a především na limitu pak vznikaly na vhodných místech tábory stálé, obvykle dřevozemní, nebo konečně zděné.

Práce je věnována krátkodobým táborům jako archeologickému svědectví římských vojenských zásahů do prostoru severně od středního Dunaje (severní část Dolního Rakouska, jižní Morava, slovenské Záhoří a jižní Slovensko). První krátkodobé tábory se zde podařilo objevit rakouským badatelům v závěru sedmdesátých a v první polovině osmdesátých letech, poté byly identifikovány v roce 1990 na Slovensku a o rok později také na jižní Moravě. Rozhodující část táborů byla zjištěna prostřednictvím letecké prospekce a pouze ojediněle byly zachyceny v průběhu jiných typů archeologického výzkumu. V současnosti máme k dispozici nejen významné množství údajů o terénních situacích, došlo také k základnímu vyhodnocení a rovněž k využití poznatků o táborech při syntézách shrnujících aktuální stav poznání doby římské v daném prostředí. Zatím však nebyly sledovány všech detaily a souvislosti, nebyly hledány paralely s údaji o táborech, které zaznamenali teoretikové starověkého vojenství a chybělo srovnání se stavem poznání v dalších oblastech, kde je mnohem delší tradice takto orientovaného bádání (především Británie).

V území na sever od středního Dunaje v současnosti známe 22 objektů, které můžeme bez vážnějších výhrad zařadit do kategorie krátkodobých (polních) táborů. Tyto tábory jsou situovány v 18 lokalitách anebo geomorfologicky vymezitelných tratích. V části z nich jsou zjišťovány kumulace táborů, s největším počtem v poloze Iža-Dunajský hon (tábory 1-6). Zmíněné tábory se nalézají v těsném sousedství dřevozemního tábora z doby markomanských válek v Iži-Leányváru. Obdobně skupina táborů Mušov-Na pískách (I-IV) má souvislost s vojenskou stanicí na návrší Burgstall v Mušově. Zvláštní postavení této stanice a výjimečnost území v jejím okolí podtrhuje existence dalších stop aktivit římských vojsk. Některé z tamních příkopů mohou odpovídat krátkodobým táborům (např. známé úseky příkopů v katastru Pasohlávek a příkopy v trati Mušov-Neurissen). Další opevněné areály, z nichž známe především různě velké úseky příkopů, měly zjevně odlišné postavení. Objekty spojované do celku označovaného jako tábor Mušov-Neurissen I svými parametry odpovídají spíše zimnímu táboru. Příkop Pasohlávky I je součástí

obranného systému, který velikostí a funkcí překračuje rámec objektů, které náleží do kategorie římských táborů. (Už zmiňovaný dřevozemní tábor v Iži-Leányváru a římská vojenská stanice na Burgstallu v Mušově jsou z hlediska vnějších znaků blízké krátkodobým táborům a tyto lokality jsou v odborné literatuře považovány za základny, z nichž byly organizovány bojové akce římských vojsk v barbariku.)

V práci byly vyhodnoceny nejčastější archeologicky identifikovatelné projevy sledovaných táborů – příkopy, valy, brány a oblouky na nárožích. Zvláštní pozornost byla věnována příkopům. Pro potřeby vyhodnocení a vzájemného srovnání jednotlivých příkopů byl vypracován postup, s jehož pomocí je definována velikost konkrétního objektu a otvírá se tak prostor pro vzájemné srovnávání hodnot naměřených jinde. Ve formě tabulkových přehledů a grafů byly kromě velikostí příkopů vyhodnoceny také plošné rozsahy táborů, provedeno bylo srovnání množství materiálu vytěženého při budování opevnění, sledována byla souvislost mezi nároky na provedení opevňovacích prací a rozsahem plochy táborů. Kromě ověřování normativních situací se tak podařilo vyčlenit rovněž neobvyklé případy. Na základě stanovení množství vynaložené práce lze zprostředkovaně sledovat také záměry stavitelů. Pro tábory známé z naddunajského prostředí je tak dále rozvíjena metodika užívaná při řešení problematiky římských táborů badateli působícími v prostředí Británie.

V závislosti na stavu bádání lze sledovat tábory v různých geografických prostředích a v závislosti od toho jim přisuzujeme různé strategické poslání. Na jižním Slovensku leží většinou v těsném sousedství Dunaje, v místech, kde bylo možné překonat řeku. Další jsou pak situovány v předpolí tohoto prostoru. V širším území Pomoraví (včetně Záhoří a severní části Dolního Rakouska) je možné sledovat tábory v pásu provázejícím tok řeky Moravy a Dyje zhruba od Karnunta až po Mušov. Kromě nich jsou známé další, umístěné v linii, která zřejmě vychází z Vindobony a končí opět v Mušově. Od tohoto místa pak lze najít tábory v linii směřující dále k severu, s nejzazším (a nejnověji identifikovaným) v Modřicích u Brna. V okrajovém postavení je tábor v Plank am Kamp, už na samém okraji sídelního území doby římské. Z konfrontace rozložení táborů, očekávaných dálkových cest a nálezů militárií je možné sledovat trasy, jimiž postupovala římská vojska při svých výpravách.

Z hlediska časového zařazení známých krátkodobých táborů (především těch, které byly zkoumány na jižním Slovensku) je dostatek pozitivních dokladů pro datování do doby markomanských válek. V práci byla věnována pozornost indiciím, které by dovolovaly uvažovat o existenci stop římských vojenských aktivit už v době před zlomu letopočtu. Příkop Mušov-Neurissen III (a související, jinak označované úseky) by měl dovolovat úvahy o existenci takových výprav, jakou uskutečnil M. Vinicius proti Dákům. V práci je dále hájen názor o datování objektů skládajících tábor Mušov-Neurissen I (stavba s apsidou, opevnění s bránou, studna) do doby Tiberiovy výpravy proti Marobudovi roku 6 po Kr.

Rozbor nálezové situace v prostoru výzkumu v trati Mušov-Neurissen dovolil dále rozeznat systém kůlových jam dokládajících existenci nadzemních staveb, s nejpravděpodobnějším výkladem, že jsou zde zachovány stopy zástavby zimního tábora, nejspíš z doby markomanských válek. Do stejného období s velkou pravděpodobností náleží dlouhý příkop Pasohlávky I (délka nejméně 2600m) v předpolí mušovského areálu. Otevřeno zůstává časové postavení příkopu Mušov-Neurissen IV s lidskými a zvířecími kostrami. Celková situace poukazuje na jeho zaplnění v době markomanských válek, část drobných nálezů je však běžná spíš v mladším období, co by dovolovalo uvažovat o konfliktu Římanů a barbarů až v době po jejich skončení. Při akceptování mladšího datování rozpracovaného J. Tejralem je nutno brát v úvahu rovněž jinou interpretaci (např konflikt mezi barbary).

Studium táborů otvírá nové přístupy k otázkám římských vojenských zásahů v naddunajském prostředí. Tábory jsou hmatatelnými prameny událostí, které byly zatím známy v podstatě pouze na základě nepočetných zpráv starověkých písemných pramenů. V současnosti lze na vyšší úrovni interpretovat některá vyobrazení pevnostní architektury zachycené na reliéfech na sloupu Marka Aurelia v Římě. Je možné lépe sledovat rozsah římských akcí v barbariku, i záměry, které sledo-

vala římská zahraniční politika v jednotlivých obdobích. Ve výjimečné situaci, jakou známé z prostoru Mušova, se objevuje množství archeologických stop římsko-barbarských vztahů rozložených v prostru a čase. Je možné, že se zde podaří na pozadí projevů válečných konfliktů rozeznat také indicie vzájemných mírových kontaktů. V nečekaných souvislostech se objevuje například doba závěru markomanských válek, s možnostmi precisace výkladu podmínek Kommodova míru a jeho zajišťování. Prostřednictvím studia táborů se tak otvírá prostor nejen k řešení otázek římských vojenských zásahů v naddunajském prostředí, je možné doplňovat celkový obraz sledovaný bádáním o době římské a navíc lze nastolit nové okruhy problémů.

Jiří Macháček, Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely (Brno 1999), 445 str., 186 obr.

Obsah disertace

I. Úvod
II. K metodě zpracování raně středověké keramiky ze sídelních areálů
A. Archeologický výzkum a postexkavační manipulace s keramikou
B. Depoziční a postdepoziční procesy svázané s keramikou (n- a c-transformace)
C. Analýza archeologických pramenů s ohledem na raně středověkou keramiku
D. Syntéza archeologických struktur s ohledem na raně středověkou keramiku
E. Interpretace
III. Pohansko u Břeclavi – Lesní školka a velkomoravská keramika
A. Formulace problémů
B. Analýza entit a kvalit. Datový model a jeho deskriptivní systémy
C. Soubor sídlištní keramiky z Pohanska u Břeclavi – jeho charakteristika a geneze z hlediska depozičních a postdepozičních procesů
D. Syntéza
E. Analogie a modely
IV. Závěr
V. Literatura
VI. Zkratky

Práce je věnována problematice velkomoravské keramiky z Pohanska u Břeclavi. Je rozdělena na tři velké části. V prvním oddílu se autor zabývá metodologickými otázkami zpracování raně středověké keramiky ze sídelních areálů. Druhý oddíl je zaměřen na vlastní vyhodnocení nálezů z lokality. Závěrečné kapitoly obsahují komparaci poznatků o raně středověké keramice z Pohanska s informacemi a modely, které se váží k srovnatelným nálezovým skupinám u nás i v okolních zemích, příp. k etnoarcheologickým pozorováním a výsledkům experimentální archeologie.

Na počátku práce je popsán vztah mezi archeologickou metodou a studiem raně středověké slovanské keramiky. Jedná se o závažnou a v naší raně středověké archeologii doposud spíše opomíjenou problematiku. Hlavní pozornost byla věnována teoretickým aspektům vlivu depozičních a postdepozičních procesů na keramiku i analýze kvalit raně středověké keramiky (keramická hmota, výpal, formování a lepení, tvar, výzdoba a úprava povrchu). Dále byly evidovány možnosti, které pro syntetickou fázi archeologické metody nabízejí nové informační technologie a nástroje multivariační statistiky. Diskutovány byly možnosti interpretace archeologických struktur pomocí etnoarcheologie, experimentální archeologie a písemných pramenů.

Materiál, z něhož práce převáženě vycházela, byl získán při výzkumech v areálu tzv. Lesní školky na Pohansku u Břeclavi. Důvody, proč těžiště vědeckého zájmu leželo právě zde, souvisejí nejen s faktem, že dotyčné nálezy nebyly doposud podrobně analyzovány, ale především se skutečností, že se jedná o jeden z nejhodnotnějších souborů raně středověké keramiky ve střední Evropě. To je dáno nejenom jeho kvalitou, ale i kvantitou. Databázově bylo v práci zpracováno zhruba 37 525 fragmentů (asi 642,5 kg keramiky), které pocházejí z větší části z Lesní školky.

Práce s velkomoravskou keramikou z Pohanska u Břeclavi byla zaměřena na následující okruhy problémů:

1) Tvorba datového modelu; 2) Archeologizace raně středověké keramiky; 3) Typologické a funkční studie; 4) Chronologické studie; 5) Kontrola kvality dat.

Pro raně středověkou keramiku z Pohanska byly definovány dva deskriptivní systémy odlišené především entitami, které popisují. V prvním deskriptivním systému je jako strukturující entita chápán nálezový celek, tzn. obsah většinou zahloubeného archeologického objektu tak, jak byl vydělen autorem výzkumu. Ve druhém systému je za entitu považován keramický jedinec (např. jeden hrnec či jeho charakteristická část). Kvality, které byly u keramiky popisovány, souvisejí především s charakterem keramického těsta, výzdobou, tvarem okraje, rozměry nádob, ale i s vlastnostmi fragmentů, jakými je např. jejich hmotnost, počet, druh apod.

Další výzkum byl zaměřen na procesy, ke kterým docházelo při a po vyloučení keramiky z živé kultury. Keramické nálezové celky se podařilo rozčlenit do několika skupin podle znaků, jejichž hodnoty byly ovlivněny depozičními a postdepozičními procesy.

Následující fáze práce s velkomoravskou keramikou z Pohanska byla zaměřena na typologii. Byla při tom využita metoda formalizované syntézy (korespondenční analýzy, analýza hlavních komponent).

Vyvrcholením typologických studií bylo určení typové diverzity a výrobní standardizace velkomoravské keramiky na Pohansku. Na základě těchto aspektů byla nepřímo posuzována dosažená úroveň řemeslné výroby. Ukázalo se, že na Pohansku lze počítat se dvěma hlavními druhy keramiky. Jde jednak o nádoby pocházející z profesionálních dílen, jejichž výroba podléhala jasně stanoveným výrobním normám, jak v oblasti materiálu a morfologie, tak i výzdoby a rozměrů, jednak o nádoby vyráběné zřejmě podomáckým způsobem, u nichž nelze zaznamenat žádnou snahu po standardizaci.

Dalším výsledkem práce bylo nalezení formálních struktur obsažených v nálezových celcích keramiky ze sídlištních objektů v Lesní školce, resp. velmožském dvorci. Pro vyhledávání formálních struktur byla použita analýza hlavních komponent (PCA) a hierarchická clusterová analýzu. Zjištěné formální struktury byly validovány a interpretovány pomocí externí evidence, vnějších analogií i empirických modelů vývoje slovanské keramiky. Je zřejmé, že jednotlivé skupiny objektů tak, jak byly definovány podle PCA a clusterové analýzy, odrážejí chronologický vývoj velkomoravské keramiky na Pohansku. Bylo tak možno definovat čtyři vývojové fáze velkomoravské keramiky na Pohansku.

V závěrečných kapitolách práce byly komparovány poznatky o raně středověké keramice z Pohanska a okolních zemí, příp. etnoarcheologická pozorování a výsledky experimentální archeologie. Záměrem bylo zjistit, čím je velkomoravská keramika z Pohanska výjimečná či naopak, co má společného s hrnčířskou produkcí z jiných lokalit, regionů či období.